

સત્યમેવ જયતે નાનૃતમ્

‘સત્યમેવ જયતે નાનૃતમ્’—એ અથર્વવેદના મુળ્કકોપનિષદ માંનુ (૩-૧-૬) વાક્ય ઘણાં સ્થાનોએ છે, એમાંનો પહેલો ભાગ સ્વતન્ત્ર ભારતનું ધ્યેય વાક્ય તરીકે પણ ઘુંટાયો છે. એ શ્રુતિ વાક્યનો અર્થ સત્યનોજ (સદા) જય જૂઠાનો નહીં. એવો આજ સુધી લેવા આવ્યો છે.

પણ ઉપનિષદ માં જે સંદર્ભ માં એ વાક્ય આવ્યું છે તે જોતાં ઉપરનો અર્થ યોગ્ય નથી એમ લાગે છે, એ અર્થ કરતી વખતે ‘સત્યમ્’ અને ‘અનૃતમ્’ ને વાક્યના કર્તા લેવામાં આવ્યા છે, પણ તે યોગ્ય નથી. એ વાક્યમાં ‘સત્યમ્’ (અને અનૃતમ્) એ કર્મ રોઈ કૃષિ ને કર્તા તરીકે સ્વીકારવાનો છે. એમ કરતાં એ વાક્યનો અર્થ આવો થશે ‘કૃષિ સત્યજ મેલવે છે, અનૃત મેલવતો નથી’. ઉપનિષદો માં કૃષિ મુનિઓ નું ધ્યેય બ્રહ્મ પ્રાપ્તિ કરવાનું છે, અને એ બ્રહ્મ એટલેજ અંતિમ સત્ય (સત્યસ્ય સત્યમ્). અહિંયા સત્ય એ સાધ્ય છે, એ સત્ય કરતાં જે જુદું હોય તે વધુ અનૃત ગણાય, એ સાધ્ય થઈ શકતું નથી. બ્રહ્મ ના સત્ય અને અસત્ય રૂપો વિશે મેં—ઉપનિષદ માં અનુવાક્ય છે—દ્વે વાવ બ્રહ્મણો રૂપે મૂર્તં ચ અમૂર્તં ચ. અથ યન્મૂર્તં તદ અસત્યમ્, યદ્મૂર્તં તત્ સત્યમ્. તદ્ બ્રહ્મ તજ્જ્યોતિ: મૈત્રિ ૬,૩. જર્મન તત્ત્વજ્ઞ Deussen પણ ‘સત્યમેવ જયતે’નો આનોજ અર્થ કરે છે—Wahrheit Crisicgter (ie.ativadm cf. Chhandh. 16) nicht unwebrheit” અપર શ્રુતિ વાક્યનો નવો આપેલો અર્થ સ્પષ્ટ થાય તેટલા માટે મુળ્કકોપનિષદ માંનાં બે શ્લોક જોવું ઠીક થશે—

સત્યેન લમ્યસ્તપસા હ્યેષ આત્મા સમ્યક્ જ્ઞાનેન બ્રહ્મચર્યેણ નિત્યમ્ ।

અન્તઃ શરીરે ડ્યોતિર્મયો હિ શુભ્રો યં પશ્યંતિ યતયઃ ક્ષીણ દોષાઃ ॥

સત્યમેવ જયતે નાનૃતં સત્યેન પન્થા વિતતો દેવયાનઃ ।

યોનાક્રમ વૃત્ત્યૃષયો હ્યાપ્તકામા યત્ર ન તત્સત્યસ્ય પરમં નિધાનમ્ ॥ (૩,૧૫-૬)

આમાંનાં પહેલાં શ્લોક માં સત્યના ગણતરી તપ, સમ્યક્જ્ઞાન, વગેરે સાધનો માં કરી છે, અને તેવડે આત્મ પ્રાપ્તિ થાય છે એમ કહ્યું છે. અને બીજા શ્લોક માં એમ કહ્યું છે કે જે દેવયાન થી કૃષિઓ જાય છે તે સત્ય થી વિતત છે અને આશ્વરે તે સોજ્યાં પહોંચે છે તે સત્યનું પરમ નિધાન છે^૧. તે બીજો શ્લોક ના આરંભ માં આવતાં ‘સત્યમેવ જયતે’ એ શ્રુતિ વચન માં સત્ય એટલે વ્યાવહારિક સત્ય અને એ વચનનો લૌકિક દૃષ્ટિએ કરેલો અર્થ ‘સત્યનોજ સદા જય થાય છે’ એવો અર્થ કરવો યોગ્ય લાગતું નથી, કૃષિ આશ્વરે જ્યાં પહોંચે છે ત્યાં

૧. કૃષિ જે માર્ગ વડે જાય છે તેનું વર્ણન મુળ્કક માં જેમ સત્યેન પન્થા વિતતો દેવયાનઃ એવું કયું છે તેમ વૃહદારણ્યક માં (૪.૪.૬) માર્ગ વિશે એવું પન્થા બ્રહ્મણહ અનુક્તિઃ તેન એતિ બ્રહ્મવિન....એમ કહ્યું છે. આ વચ્ચે વાક્યો છેક સમાનાર્થક નથી તો એ તેપર થી મુળ્કકમાંના ઉપલા શ્લોક માં સત્ય એ બ્રહ્મ ના અર્થ માં છે એ જણાઈ આવશે.

मात्र सत्य होवाथी उपरना वाक्य नो अर्थ ऋषि सत्यतेज मेलवे छे' एम लेबो जोइये । ऋषि अनृत के बीजा लोको मेलवतो नथी, कारण ऐनु' ए साध्य नथी ।

आ नवा अर्थनी योग्यायोग्यता तपासवा माटे उपनिषदोमां 'सत्य' अने 'जी' ए शब्दो तो वापर केवी रीते करवामां आव्यो छे ए जोवू' ईष्ट गणाय । एमांथी ब्रह्म एटलेज अन्तिम सत्य ए सिद्धान्त उपनिषदो मां अनेक ठेकारो मूकवामां आव्यो छे । छांदोग्यमां उद्दालक आरुणीए श्वेतकेतु ने जे आत्मैक्य नी शीखामण आपी तेमां आ बधी चराचर सृष्टी नी जे आत्मा तेनेज सत्य कह्युं छे, रसयः एष अणिमा, ऐ तदा त्वमिदं सर्वम् तत् सत्यं, स आत्मा तत् त्वम् आमे श्वेतकेता (६, ८-१६) ए शीखामण आपता पहेलां आरुणीए श्वेतकेतु ने जे प्रश्न पूछ्यो तेनो थोडो उकेल करती बखते पण 'सत्य' शब्द मूलभूत सत्य ए अर्थ मां वपरायो छे (एकेन मृत्पिण्डेन सर्वं मृन्मयं विज्ञातं स्यात् वाचारम्भणं विकारो नामधेयं मृत्तिका इत्येव सत्यम् । ... लोहम् इत्येव सत्यम् । ... विगेरे ६.१) । एज उपनिषदमां आगल ब्रह्मानुं नाम सत्य एव स्पष्ट रीते कह्युं छे (तस्य हवा एतस्य ब्रह्मणो नाम सत्यम् इति । ८, ३) जे मुण्डक मां 'सत्यमेव जयते' ए वाक्य छे ते मां पण ब्रह्म विद्यानुं स्वरूप कहेती बखते 'अक्षर पुरुष एज सत्य' एम कह्यं छे (योनाक्षर पुरुष वेद सत्य प्रोवाच तां तत्त्वतो ब्रह्मविद्याम् । १.२.१३ तेमज, तद् एतद् अक्षर ब्रह्म ... तद् एतत् सत्यं, तद् अमृतं ... (२.२.२.) एजे आखरी सत्य कां तो ब्रह्म तेना पर आदित्य रूप सोनानुं ढांरगुं होई ते दूर कर्मा पछी सत्य जोई शकाय छे एनुं केटलाक ठेकारो वर्णन छे (हिरण्यमयेन पात्रेण सत्यस्यापिहितं मुखम् । तत् त्वं पूषन् अपावृणु सत्य धर्मपि दृष्टये ॥ ईशा० १५ वृह० ५.१५) । 'सत्यमेव जयते' ए वाक्यमां सत्यने कर्ता तरीके लेतां पहेलां एक बात ध्यान मां राखवी जोइए ते एके सत्य ए ब्रह्मानुं एक अभिधान होवा थी उपनिषद मां सत्यने कयांय कर्तृत्व आपवामां आव्युं नथी । वृहदारण्यक मां एक ठेकारो (५.५.१.) सृष्टी ना उत्पत्ति नुं वर्णन करती बखते आवा वाक्यो छे: आपः एव इदम् अग्रे आसुः । ताः आपः सत्यं असृजन्त, सत्यं ब्रह्म, ब्रह्म प्रजापति प्रजापति देवान् ... । आ वाक्यो उपर उपर जोतां पहेला तो एम लागे के अहिंयां सत्य ने ब्रह्म उत्पन्न करवानुं कर्तृत्व आपवामां आव्युं छे पण वस्तुस्थिति तेवी नथी । आना पहेला नां खड मां (५.४) सत्य एटलेज जे ब्रह्म ते 'प्रथमज' होवानुं कह्युं छे (सयोर एतं महद्यक्षं प्रथमजं वेद सत्यं ब्रह्म इति ...) आ पर थी ए स्पष्ट थशे के उपरनां वाक्यो मां 'सत्यं ब्रह्म ए शब्दो मां सामानाधिकरण्य छे । अने तेनो अर्थ पाणी ए सत्य उत्पन्न कर्तुं । ए सत्य एटलो ब्रह्म, ब्रह्मा ए प्रजापति, प्रजापति ए देवो ने उत्पन्न कर्मा एवो ले वानो छे ।

उपनिषदो मां बघेज ठेकारो सत्य एटले ब्रह्म एवो अर्थ होय छे एतू सूचन करवानो हेतु न थी । केटलेक ठेकारो सत्य एटले 'साचु' बोलवु' एवो व्यावहारिक अर्थ पण होय छे दाखला तरीके वेदाभ्यास पुरोथाय पछी गुरु ए शिष्य ने जे उपदेश करवाने होय छे तेमां 'सत्यं वद । ... सत्यान्न प्रमदितव्यम्' (तैत्ति १.११ १) एवा वाक्यो छे छांदोग्य मां (१.२, ३.) पण कह्युं छे 'तस्मात् तया (× वाचा) उभय वदति सत्यं च अनृतम् च, कोई के चोरी करी छे के नहीं ए बाबत मां चुकादो आपवा माटे तप्त परधु नो जे प्रख्यात दाखलो छे तेमां पण आवा प्रसंगे जेना हाथ दभाय ते अनृताभि संबधी अने जेनो हाथ न दभाय ते सत्याभि संधी एवो निर्णय कर्मा छे (छांदोग्य ६- ६). आंखे जोएलुं ते सत्य काने सांभले लुं नहीं; आ सत्य अत्मवार व्यावहारिक सत्य होई ते बस प्रतिष्ठित होय छे । एम वृहदारण्यक कहे छे । चक्षुर्वै सत्यम् । ... तस्माद् पद इदानीं द्वौ विवक्ष्यामौ एया ताम्, अहम् अदर्शम्, अहम् अश्रोषम् इति, यो एवं ब्रूयात् अहम् अदर्शम् इति, तस्मै एव श्रद्धयाय (५.१४.४) ब्रह्म मेलववाना साधनो मां जयरे सत्यनी गणत्री होय छे तयारे त्यापण

सत्य एटले लौकिक सत्य अभिप्रेत होय छे । उपर आपेला मुण्डकमांना श्लोक मां सत्य, तप, सम्यज्ज्ञान अने ब्रह्मचर्य ए चार आत्म प्राप्ती ना साधनो कहा छे । एमां ना सत्य अने तपनो उल्लेख श्वेताश्वतर मां परा छे (सत्येव एव तपसा योऽनुपश्यति । १.१५) ए सिवाय साधन विषयक बीजुं वाक्य : तस्पाद् विषया तपसा विन्तया च उपलभ्यते ब्रह्म । (मैत्रि. ४-४ विगेरे) ब्रह्म प्राप्ति ना ए साधनो नी उत्पत्ति अक्षर ब्रह्म थी ज थई छे (तस्माच्च देवाः बहुधासं प्रसूताः तपश्च श्रद्धा सत्यं ब्रह्मचर्यं विधिश्च । (मुण्डक २.१.७) प्रश्नोपनिषद् मां क्या साधनो ब्रह्म लोक मेलवण माटे सफल थाय छे अने क्या थता नथी ए स्पष्ट रीते बताव्युं छे: तेषां एव ब्रह्मलोको येषां तपो ब्रह्मचर्यं, येषु सत्यं प्रतिष्ठितम् ।....न येषु जिह्मम् अनृतं न माया च इति । १.१५.६ तेमज मुण्डक मां (३.२.३) नायमात्मा प्रवचनेन लभ्यो न मेधया न बहुना श्रुतेन-एम जणाव्युं छे । परा आपरो जे वाक्यनो अर्थ करवो छे ते श्लोक मां ऋषि आखरे क्यां जई पहुंचे छे ते कह्युं होवाथी सत्यनो अर्थ ब्रह्म नेवो पटे, साचुं बोलवुं ए नथी ।

उपनिषदो मां 'सत्य' शब्द ना जे प्रयोगो छे ते जोया पछी आपरो 'जी' शब्द ने लईये । छेक ऋग्वेद थी मांडा ए धातूना मेलववुं, प्राप्त करवुं 'तेमज' जीतवुं विजय मेलववो एवा बन्ने अर्थो संभवे छे । उपनिषदो मां परा 'एकाद वस्तु मेलववी । ए अर्थ जी धातूनो प्रयोग जोवा मां आवे छे 'लोके जयति' के संलोकतां जयति—एवा प्रयोगो उपनिषदो मां घणीवार आवे छे—तंतं लोके जयते तांश्च कामान् एम मुण्डक मांज (३.१.१०) कह्युं छे, अने त्यां 'जयते' नो मेलवे छे, प्राप्त करे छे एज अर्थ ए चोखुं छे । आ वाक्य मां आवतां 'कामान् जयते' ने बदले छांदोग्य मां आवता 'आप्नोति सर्वां कामान् (७.१०) ए शब्दो परा एज वस्तु बतावे छे । सामविषयक गूढार्थना उकेल करता बखते एकवीस अक्षरो वडे आदित्य प्राप्ति थाय छे । अने बावीसमा अक्षरे आदित्यमी जे पर छे ते मल्ले छे ए करती बखते 'जयति' अने 'आप्नोति' ना जे प्रयोगो छे ते परथी आ हकीकत वधारे स्पष्ट थाय छे: एकविंशत्या आदित्यम् आप्नोति ।....द्वाविंशेन परम् आदित्यात् जयति तत्तनाकम् तद् विशोकम् (छां.२.१०.५.) । ए पर थी 'सत्यमेव जयते' ए वाक्य मां 'सत्य' एटले 'अंतिम सत्य' अथवा 'ब्रह्म' अने जयते 'मेलवे छे' एवा अर्थो लेवा मां कोई बांधो न थी ए वस्तु ध्यान मां आवणे ।

'सत्यमेव जयते'—ए श्रुति वाक्य पर श्रीशंकराचार्य लखेछे: सत्यमेव सत्यवान एव जयते जयति, न अनृतं न अनृतवादी इत्यर्थः । नहि सत्यानृतयोः केवलयोः पुरुषानाश्रितयोः जयः पराजयोवा संभवति । प्रसिद्धं लोके सत्यवादिना अनृतवादी अभिभूयते न विपर्ययः । अतः सिद्धं सत्यस्य बलवत्साधनत्वम् । एपर थी आचार्य श्री वेपण मात्र सत्य तरफ कर्तृत्व आपवामां अडचण लागी अने तेथी तेमणे सत्यम्—सत्यवादी पुरुष एवो अर्थ लीधो । परा तेम छता एमणे सत्यने वाक्य नो कर्ता मान्यो अने जयते नो अर्थ जयथाय छे एवो लीधो तेथी उपर ना वाक्यनो 'सत्यनोज सदा जय थाय छे । एवो लौकिक अर्थ एमने अभिप्रेत छे । एमना मतव्य प्रमाणे एम कहेवानुं कारण सत्यनी उत्तम साधन तरीके प्रशंसा करवी एछे । परा एनी जरूर गणाती न थी । कारण आ उपनिषद जे ऋषियोन अक्षर प्राप्ति तत्त्व ज्ञान रूप जे पराविद्या तेथी थई शक्ने छे । लौकिक जय के पराजय ए बहुं अपराविद्या मां आवी शके, ते मुण्डको^१ ने केटला उपनिषत् मां स्थान न थी । ए उपदेश ग्रहण

१. मुण्डक उपनिषद मां आपेला ब्रह्मविद्या माथानुं मुण्डन करी अरण्य मां रहवारा ओ माटे हती एवुं तेषामेव एतां ब्रह्मविद्या वदेन शिरो ब्रतं विधिवत् पैस्तु चीर्याम् [३, २, १०] ए वाक्य परथी लागे छे ।

करी वन मां रहेता आप्तकाम ऋषिओने 'सत्यनोज सदा व्यवहार मां जय थाय छे'—ए बात कहेवानी जरूर नथी) तपः श्रद्धेयोह्युप वसन्त्यरण्ये शान्ता विद्वांसौ भैक्ष चवं चिरन्तः (१२, ११); आ उपदेश देनार अने लेनार गुरु शिष्यनु वर्णन पण अमे भेवुं (१, २, १२-१३) एकंदरे मुण्डक उपनिषद् मां आपेलुं तत्व ज्ञान अने त्या आवतुं साध्य साधकोनु वर्णन जोतां 'सत्यमेव जयते' नो अर्थ ऋषि सत्य—(ब्रह्म) तेज मेलवे छे' एवो अर्थ उचित थशे ।

आ विवेचन सामे थोडाक आक्षेपो मूकवा शक्य छे, पहेलो आक्षेप एवो छे के 'जी' धातुनो जो परस्म पदे उपयोग कर्को होय तो कर्मनी अपेक्षा रखाये ।^१ पण उपरना वाक्य मां 'जयते' एवो आत्मनेपदे उपयोग होवा थी कर्मनी अपेक्षा न थी अने तेथीज ए वाक्यनो 'सत्यनोज जय थाय छे' एवो अकर्मक अर्थ लेवामां आव्यो छे । आ बन्ने प्रयोगोनु उदाहरण तरीके ऐतरेय ब्राह्मणमांनु (१२.६) एक वाक्य आपी शकाय । 'यजमानजयति स्वर्गलोकं, व्यस्मिन् लोके जयते' । आ आक्षेपनो परिहार एम करी शकाय । पहेली बात एवी के आत्मने पदमां थतां प्रयोगोहमेश कर्म निरपेक्ष होय छे एवुं न थी । मुण्डकमांज आवता 'पश्यते' ना सकर्मक उपयोग जोवाः यदा पश्यः पश्यते रुक्मवर्णकर्तारं ईशं पुरुषं ब्रह्मयोनिम् (३, १, ३) अने 'ततस्तु तं पश्यते निष्कलं ध्यायमानः (३, १, ८) । बीजो बात एवी के 'जयते' नोज सकर्मक उपयोग मुण्डकमां छेः ततं लोकं जयते ताश्च कामान् । ३, १, १० । परन्तु खरे खर जोतां तो श्रुति वाक्य मां 'सत्यमेव जयति' ने बदले सत्यमेव जयते' एवो प्रयोग करवानुं कारण मुण्डकमां वपरायेला छंद मां छे । जर्मन पंडित हेर्टले^२ एमना मुण्डकोपनिषत् परना पुस्तकमां ए छंदनु जे विवेचन कर्नुं छे ते पर थी (पा० २८) एम स्पष्ट थाय छे के आ उपनिषद् मां आवता त्रिष्टुभ मां ज्या पादनो पहेलो अवयव चार अक्षर नो अने वचलो अवयव त्रण अक्षर नो होय छे त्यां वचता अवयव ना त्रणे अक्षरे कदे लघु होता नथी । अने तेथीज 'सत्यमेव जयति' अने तंतलोक जयति' ने बदले 'सत्यमेव जयते' अने तंतलोकं जयते एवा प्रयोग थया छे । तेथी अहियां 'जयति' एवो परस्मैपद मां उपयोग गृहीत—'सत्यं' ने कर्म लेवामां कोई बांधो न थी । हेर्टलना मानवा प्रमाणे तो आ श्लोकना पहेला पदमां शेवटनु अक्षर नीकली गयुं छे । आपाद छंदनी दृष्टि ए एकाक्षर थी न्यून तो छेज, तेथी हेर्टल श्लोकनी पहेली लीटी एम वांचे छेः सत्यमेव जयते, नानुतं सः, सत्येन पन्था विततो देवयानः । (पा० ५६ अने ४४) 'एम कर्नुं' होयतो 'सः' ए कर्ता अने 'सत्यं' ए कर्म ए चो करवी बात छे । हेर्टलेने आ वाक्यनो निश्चित थयो प्रर्थ अभिप्रेत हतो ए समजवा मार्ग नथी । पण उपनिषद् मां एमणे सूजवेली दुरुस्ती मान्य राखवी होय तो ए वाक्यमां 'सत्यं' मानवुं केम घटे छे ते उपर जणाव्यु छेज ।

बीजो आक्षेप एवो के श्लोकना पहेला पादमां 'जयते' एवो एक वचन मां प्रयोग होवाथी ऋषि ए एक वचनी कर्ता मानवानो छे पण बीजा पादमां तो ऋषयः आक्रयन्ति' आवो बहुवचन मां प्रयोग छे तेथी पहेला पादमां एक वचनी कर्ता अव्याहृत न मनाय । आक्षेपनु पण उत्तर आपी शकाय एम छे । आवी जात ना वचन विरोध बीजे ठेकाणे पण जोवा मले छे । दाखला तरीके मुण्डकमानां नीचेना श्लोक जोवा :

सूवेद एतन् परमं ब्रह्मधाम यत्र विश्वं निहितं मातिशुभ्रम् ।

उपासते पुरुषं यसे ह्यकामास्ते शुक्रम् एतद अतिवर्तन्ति धीराः ॥३, २, १

१. ओ के आक्षेप एकदम खरोनथी । "भारतीकवेर्जयति" जेवा प्रयोग पण मले छे ।

२. Johannes Hertal—Mundka Upanisad—kritische Ausgabe, leipsig 1924.

एतद् उपार्यं यतते यस्तु विद्वान् तस्य एष आत्मा विशत ब्रह्म धाम ।

संप्राप्य एनम् ऋषयो ज्ञान तृप्ताः कृतात्मानो वीतरागाः प्रशान्ताः ॥३-२-४-५॥

एक बीजा आक्षेप एवो के उपनिषदो मां 'ऋषिः ब्रह्म जयति' एवो प्रयोग मलतो नथी । आवात साची छे । परा जयतिने बदलेई सत्यम् इविन् इसाय ईसथ क्रियापदोना उपयोग नीचे ना वाक्यो मां जोवा जेवा छे: सत्येन लभ्यः..... आत्मा (मु० ३-१-५) नायामात्मा प्रवचनेन लभ्यः (मु० ३-२-३) तस्माद् विद्यया..... उपलभ्यते ब्रह्म (मैत्रि ४-०) ब्रह्मचर्येण आत्मानाम् अनुविन्दते (छा-८-५) ब्रह्म प्राप्तः (कठ-६-१८) अत्र ब्रह्म समश्नुते (कठ ७-१४ बृह० ४-४७), 'जयति' विशेषण उपर छां-२-१०-५-६ मानुं साहित्यनी प्राप्ति अने साहित्य थी जेपर छे तेनी प्राप्ति तिथेनुं वाक्य टांकी शकाय: एव विंशेन आदित्यम् आप्नोतिद्वाविंशेन परम् आदित्या उजयति । एक ठेकारो साहित्यनुंज अंतिम ध्येय जे ब्रह्म तेना साथ ऐक्य गणीतेनी प्राप्ति विंशे 'जयति' नो उपयोग कर्यो छे । प्रश्न १-१० मां एम लखायुं छे: अथोत्तरेण तपसा ब्रह्मचर्येण श्रद्धया विद्यया आत्मानम् अन्विष्य आदित्यम् अभिजयन्ते । एतद्वै प्राणानाम् अपतनय एतद् अमृतम् अभयम् एतद् परांयणम् एतस्यान्न पुनरावर्तना इति । आ वाक्यमां पहेलां आत्माना अन्वेषणना साधनो आप्या छे । अनेते पछी तरतज आदित्यम् अभिजयन्ते नो प्रयोग छे । मुण्डकमां परा पहेलां आत्म प्राप्ति ना साधनो बताव्या छे अने तेपछी तरतज 'सत्यमेव जयते' नो प्रयोग छे । प्रश्न मानुं आदित्यम् अभिजयन्ते अने मुण्डकमानुं सत्यमेव जयते आ वन्ने वाक्यो जे स्थितिमां आव्या छे तेमानी सरखामणी आपरो ध्यानमां लईए तो सत्यमेव जयते नो जे अर्थ अमे बताववामां आव्योछे ते विशेषे शक रही शके नथी ।

उपरना बधा विवेचन मां एवुं मनायुं नथी के 'सत्यमेव जयते' ना 'सत्यनोज जय थाय छे' एवो अर्थ कयारेव थई शके नथी । ए वाक्यनो जो प्रकारण निरपेक्ष उपयोग कर्यो होय तो तेना तेवो अर्थ लेवामां कोई भूल नथी । ते अर्थ परा शास्त्रशुद्ध छे तेथी अर्थनी ज्यां विवक्षा छे त्यां स्वतंत्र रीते ए वाक्यनो उपयोग कर्यो होय त्यां परा उपनिषदमां मलतो मूलनोज अर्थ कायम राखवो जोइए एवो आलेख लखवामां आग्रह नथी । आग्रह एटला पर तोज छे के मूल उपनिषदमांज ए अर्थ होवानु जे आज सुधी मनायुं छे ते योग्य लागतुं न थी ।